

ՁԵՄԱՇԱՀԱՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ և ԼՂՀ-ՈՒՄ

Ա. Խ Սիմոնյան

Հայաստան ներկիրը պատմական հետաքրքրություն ներկայացնող բնակավայր է՝ մարդկային ու բնական արժեքներով հարուստ: Ջրասառչություն կազմակերպումն այնուհետև զարգացման համաձայնագրի նորագույն բնագավառ է: Ուստի փորձում ենք մեր գիտարկումները ներկայացնել «Աշխատանք» մատենաշարում՝ համոզված, որ նրանում արժեքավորվում են աշխատանքի կազմակերպման ու դրանով՝ հայ հասարակության մարդատարության հիմնահարցերը: Համոզված ենք, որ ՀՀ-ում և ԼՂՀ-ում զբոսաշրջության՝ տուրիզմի զարգացումը, որպես աշխարհի տարբեր երկրների տնտեսությունների առավել նկատմամբ ոլորտ, դեռևս ենթակա են լուրջ վերլուծությունների:

Միջազգային տնտեսական կապերի զարգացման և, առհասարակ, ազգային տնտեսությունների ինտեգրացման, գլոբալացման արդի պայմաններում զբոսաշրջությունը ունի առանձնահատուկ նշանակություն:

Ուշագրավ է, որ աշխարհի ներդրումների ամբողջ ծավալի 7%-ը, հարկային ապահովումների մոտ մեկի 5%-ը, ինչպես նաև սպառողական ծախսերի 11%-ը բաժին է ընկնում զբոսաշրջությանը [1]:

Ջրասառչությունը շատ երկրներում տնտեսության նկատմամբ հիմնական աղբյուրներից է Ալյակս, ընդամենը 9 հազար քառ. կմ տարածք և 750 հազար բնակիչ ունեցող Կիպրոսը տարեկան 2 մլրդ. ամերիկյան դոլար նկատմամբ և ստանում զբոսաշրջությունից: Ամեն տարի այս երկիր է այցելում ավելի քան 1 մլն. զբոսաշրջիկ: Մեյնլանդ Կղզիների Հանրապետությունը, որն ունի ընդամենը 405 քառ. կմ տարածք և 73 հազար բնակիչ, տարեկան 117- 130 հազար զբոսաշրջիկ է ընդունում: Նրա տնտեսությունը գրեթե ամբողջովին հիմնված է միջազգային զբոսաշրջությունից ստացվող նկատմամբ վրա: Մալթան ունի ընդամենը 316 քառ. կմ տարածք և 400 հազար բնակիչ, սակայն ընդունում է տարեկան մինչև 1 մլն. զբոսաշրջիկ: Ադրյուսաբերությունից հետո երկրի երկրորդ նկատմամբ ճյուղը այստեղ զբոսաշրջությունն է: Ամեն տարի Հունաստանը ընդունում է ավելի քան 12 մլն. զբոսաշրջիկ, և նրան 1990-ական թվականների սկզբներից զբոսաշրջությունից ներկրն ստացել է տարեկան 4.0- 4.5 մլրդ. դոլար պահում, ապա 2002 թ.-ին այն գրեթե կրկնապատկվել է [2]:

Ջրասառչության զարգացման համար Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը (ԼՂՀ) և Հայաստանի Հանրապետությունը լայն հնարավորություններ ունեն, սակայն դրանք հավուր ատշաբամի չեն օգտագործվում: Անհրաժեշտ է կատարել բազմակողմանի ուսումնասիրություն, իսկ գիտականոններն հիմնավորված գնահատական, և ձեռնարկները ներդնել բնագավառի համակողմանի զարգացմանը:

Վերջին տվյալներով՝ զբոսաշրջության համակարգում զբաղված մարդկանց թիվն աշխարհում ավելի քան 350 մլն է՝ ամբողջ բնակչության յուրաքանչյուր 10-րդ անդամի թվով բնակ: Բնագավառում զբաղվածների թիվն աճում է ավելի արագ, քան սպասարկման մյուս ոլորտներում [3]:

Ջրասառչիկ - ճանապարհորդների թիվն աշխարհում աճելով արդեն հասնում է տարեկան շուրջ 600 մլն- ի: Ջրասառչության համաշխարհային կազմակերպության (ՋՀԿ) նախատեսումների համաձայն՝ 2010 թվականին աշխարհում այդ թիվը կհասնի մոլ միլիարդի տասնմեկ (ներկանգնող բնակչության թիվն այսօր ավելի քան 6,3 մլրդ է) [4]:

Ջրասառչությունը փաստորեն դարձել է տնտեսության առանձնահատուկ ոլորտ, որտեղ առկայում են տնտեսական զարգացման արտադրության արդյունավետության բարձրացման, արժեքի, պահանջարկի ու առաջարկի, գնազնագրման և մյուս օրենքները: Այս ոլորտում ձևավորվում, որոշվում են նաև շուկայական հավասարակշռություն, անվավեռատիվական հարաբերություններ, տնտեսական զարգացման այլապի խնդիրներ:

Տնտեսագիտական և տնտեսաաշխարհագրական առումներով զբոսաշրջությունը՝

ա) հասարակական հարաբերությունների որոշակի և յուրաքանակ ամբողջություն է արտադրանքի թողարկման, փոխանակման և բաշխման ոլորտներում,

բ) տվյալ երկրի ժողովրդատնտեսական համալիրի մի մասն է՝ տնտեսական զբոսաշրջության նեղ մասնագիտացված որոշ տնտեսություն,

գ) տնտեսագիտական բնագավառ է, որն ուսումնասիրում է գրոսաշրջությունը որպես որևէ տարածաշրջանի կամ նրկրի տնտեսության ոլորտ,

դ) հասարակական գիտություն է, որն ուսումնասիրում է գրոսաշրջային ապրանքի արտադրությունը, փոխանակությունը, բաշխումն ու սպառումը,

ե) ժամանակակից տնտեսագիտական տնտեսություն է, որն ուսումնասիրում է մարդկանց վարքագիծը գրոսաշրջության բոլոր բնագավառներում,

զ) տնտեսական սուբյեկտ է, գրոսաշրջային ծառայությունների սպառող:

Ջրոսաշրջությունը տնտեսական համակիր է, որի զարգացումն առավելապես բացատրվում է համաշխարհային տնտեսական գործընթացներով ու հարաբերություններով, արագ զարգացող նրկրներից շատերի տնտեսության աճի կարևորագույն խթանիչ է, որն ապահովում է օտարերկրյա կապիտալի հոսք, նոր աշխատանքների ստեղծում:

Ժամանակակից գրոսաշրջությունը, որպես տնտեսական գործընթաց, ունի մի շարք առանձնահատկություններ.

ա) ունի արդյունաբերական կառուցվածք և ներկայանում է գրոսաշրջանային ապրանքի ու ծառայությունների տնկրով. որոնք հնարավոր չէ կուտակել ու սովորական ապրանքի նման տնկափոխել տրանսպորտով,

բ) ներդրված կապիտալն արագորեն փոխհատուցվում է,

գ) ՀՆԱ-ի ի աճի, զարգացման, տնկական ենթակառուցվածքների ձևավորման և տվյալ տարածաշրջանի բնկայության կենսամակարդակի բարձրացման կարևոր պայմաններից է:

Բացի այդ, գրոսաշրջությունը մշակութային ժառանգության և բնակության պահպանության արդյունավետ միջոց է, քանի որ հենց նշյալ տարրերն են ոլորտի ռեսուրսային հիմնական բազան, և գործնականում համառոտորեն, կապակցում է տնտեսության բոլոր բնագավառները:

Այս առանձնահատկություններից ելնելով՝ կարելի է ընդգծել, որ մեծ է գրոսաշրջության դերը յուրաքանչյուր նրկրի ազգային տնտեսության և, առհասարակ, տարածաշրջանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործում: Հետևաբար կարևոր է միջազգային գրոսաշրջության համակարգում Հայաստանի Հանրապետության, ապա նաև՝ ԼՂՀ տնկի ու դերի գնահատումը:

Հայաստանի Հանրապետությունում և ԼՂՀ-ն իրենց բնկական պայմանների, ինչպես նաև մշակութային, պատմաճարտարապետական անգուգական կոլորդների շնորհիվ ի գորտ են ներգրավվելու միջազգային գրոսաշրջության գլոբալացման գործընթացում: Դա հնարավորություն կտա մեր արժեքները ներկայացնելու ողջ աշխարհին՝ պահպանելով ազգային դիմագիծն ու յուրահատկությունները:

Ինչպես նշել ենք, Հայաստանի Հանրապետությունում և ԼՂՀ-ում միջազգային գրոսաշրջության զարգացման նպատկալները բազմազան են. կան ինչպես բնկական, այնպես էլ մարդածին զգալի ռեսուրսներ, որոնք կալող են բավարարել գրոսաշրջության և հանգստի արդյունաբերության զարգացման ժամանակակից պահանջները: Այդ տնակետից չափազանց գրավիչ են վաղոց ձորը, Սյունիքը, Լոռին, կոտայքի ու Արարկածոտնի մարզը Հայաստանում, Շուշին, Մարդակները և Քարվաճառը ԼՂՀ-ում՝ իրենց բնկական (հանքային) ջրեր, տնակրծան վայրեր...) ու պատմամշակութային (նկղեցիներ, յաշքարեր...) հուշարձաններով: Առանձնակի շահեկան դիրք է գրավում Սևանի ալագանը, հատկապես ներգնա տուրիզմի համար: Թեև վերջին տարիներին հյուրանոցների, ճանապարհների կառուցման, վերանորոգման զգալի աշխատանքներ են կատարվել, այնուամենայնիվ հանգստի և զվարճանքի ոլորտների ռեսուրսները միջազգային գրոսաշրջության զարգացման համար դեռևս մնում են անբավարար. ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ՝ ԼՂՀ-ում:

Պետք է նկատել, որ միջազգային գրոսաշրջության զարգացումը ՀՀ -ում և ԼՂՀ-ում չեն կարող ընթանալ իրարից անկախ: Ձարգացման գործընթացները կրում են իրար հետ խիստ փոխկապակցված բնույթ: Ուստի կարևոր է.

ա) միջազգային տուրիզմի համար անհրաժեշտ համապատասխան ռեսուրսների միաժամանակյա ստեղծում նրկու տարածաշրջաններում:

բ) միասնական գնային քաղաքականության մշակում,

գ) միջազգային տուրիզմի որոշելի մասնագիտացում:

Հայաստանում միջազգային գրոսաշրջությունն սկսվել է զարգանալ հիմնականում 1950-ականներից հետո: Մասնավորապես, 1985թ. արտերկրներից (առանց ԽՍՀՄ) խորհրդային Հայաստան է այցելել 70 հազար, իսկ 1987թ.՝ 100 հազար գրոսաշրջիկ: ԽՍՀՄ փլուզման և հանրապետությունում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական ծանր պայմանների հետևանքով 1990-ական թվականների սկզբներից հանրապետություն այցելող գրոսաշրջիկների թիվը կտրուկ կրճատվել է (1996թ.՝ 13 հազար), որից հետո նորից սկսել է աճել՝ 1999թ. կազմելով 40 հազար: Նշենք նաև, որ մինչև 1980-ական թվականները նախկին ԽՍՀՄ հանրապետություններից խորիւրային Հայաստան է այցելել տարեկան միջինը 300 հազար գրոսաշրջիկ: Ջրոսաշրջության

տեղ և նվազման նմանատիպ տնտեսական ակտիվներ նկատվել են նաև ԼՂՀ-ում և կազմել 1999թ. 2500 բյուջային:

1996 թվականից հետո տարածաշրջանի սոցիալ- տնտեսական կյանքի կայունացման ինտենսիվ ազդեցին նաև միջազգային զբոսաշրջության զարգացման տեմպերի վրա: 2000 թվականից սկսած՝ Հայաստանում օտարերկրյա զբոսաշրջիկների հիմնական հանգրվան վայրն է դարձել «Երևան» հյուրանոցների արևմտական վերակառուցումից բացի, հասցեայվաճառությունում սկսեցին կառուցել բարձրակարգ, միջազգային չափանիշներին համապատասխան հյուրանոցներ: Սկսած 2001թ-ից Նոր ժամանակակից հյուրանոցների շինարարություն սկսվեց իրականացվել նաև ԼՂՀ-ում:

Հայաստանի Հանրապետությունում միջազգային զբոսաշրջության մի քանի կարևոր ցուցանիշներ (2003-2006թթ.), հայտարարում բերված է ԼՂՀ տվյալները, չհաշված ՀՀ-ից ժամանածները[5]

Աղյուսակ 1

	2003թ հունվար դեկտեմբեր	2004թ հունվար դեկտեմբեր	2005թ հունվար հունիս	2006թ հունվար դեկտեմբեր
Հյուրանոցների քանակը զբոս ընդունել են միջազգային զբոսաշրջիկների	14/4	28/6	27/8	29/10
Ժամանողներ թվաքանակ են ուղևորներ, զբոս ըստ ԶՀԿ միջազգայնության աստիճան են զբոսաշրջիկ)	155000/8000	186000/10000	200000/12000	230000/14000
Հյուրանոցի տնտեսական ակտիվներում և հյուրանոցային միջավայրում	27500/6500	33000/8200	40000/10800	45200/12000
Կարգավիճակ կամ հարազատի տանը, զբոսով տրվող բնակարաններում և այլն	127500/1500	153000/1800	160000/1800	184800/2000
Հյուրանոցային հաճախել են Հայաստան և ԼՂՀ	6200	7500	9200	11000

Նկատելիորեն փոխվեց նաև սպասարկման մակարդակը, աշխուժացան տարածաշրջանային ավտոմայրուղիների կառուցումն ու վերակառուցումը, զբոսաշրջությունը փաստորեն եւթողջապետ դարձավ մասնավոր ձեռնեղենների գործունեության ոլորտը, տնտեսական զբոսաշրջային ռազմավարիկ կազմակերպություններ: Մասնավորապես, հանրապետության տեղի ու տնտեսական զարգացման նախարարության զբոսաշրջության վարչության տվյալներով՝ 2003 թ. հանրապետության պետական ձեզիսարքում գրանցված էր 4800 կազմակերպություն, որոնցից սակայն իրականում գործում էր 150- ը, իսկ ԼՂՀ-ում գրանցված էին և գործում էին նմանատիպ 8 կազմակերպություն: Երեք և ավելի աստղային 29 հյուրանոցները փաստապես կարող էին ընդունել 2700 հոգու:

Այսպիսով՝ Հայաստանի Հանրապետությունում և ԼՂՀ-ում հատկապես 2003- 2006 թթ. միջազգային զբոսաշրջության բնագավառում կատարվել են զգալի տնդաշարժեր (տես աղյուսակ 1):

Աղյուսակից երևում է, որ ընդամենը չորս տարում տարածաշրջանային այցելած զբոսաշրջիկների թիվը 163 հազարից հասել է 244 հազարի, իսկ հանրապետությունից մեկնած զբոսաշրջիկներինը՝ 130 հազարից 142.8 հազարի:

Կարևոր է, որ աշխուժանում է նաև հանրապետության ներքին զբոսաշրջությունը (տես աղյուսակ թիվ 2):

Հայաստանում ներքին զբոսաշրջիկների թիվը նույնպես տարեցուտ աճում է՝ 2003թ. 121.3 հազարից 2006թ. հասնելով 135.2 հազարի: Աստ որում, նրանց 38,6 % շրջագայել են յոթնական, 29,8%-ը՝ հանգստի և ժամանցի, 3,0%-ը՝ բուժման, 36,6%-ը՝ մարզական, մշակութային, կրոնական և այլ նպատակներով:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի Հանրապետություն և ԼՂՀ այցելող զբոսաշրջիկների ավելի քան 32,5%-ը ԱՊՀ երկրներից են, այդ թվում շուրջ19,8%-ը՝

Ռուսաստանի Դաշնությունից, 4.5 %-ը՝ Վրաստանից: Եվրամիության ներկրներին բաժնի ընկնում ՀՀ ժամանոդ գրոսաշրջիկների աճելի քան 25.4 %-ը: Շատ են հատկապես Ֆրանսիայից (4.9%) և Մեծ Բրիտանիայից (7.7%) ժամանողները: Մեծ թվով գրոսաշրջիկներ են ժամանում նաև ԱՄՆ-ից (17.3%) Իրանից (3.8%), Լիբանանից (3.4%), Կանադայից (2.7%) այլ ներկրներից (շուրջ 18.5%):

**Հայաստանի Հանրապետության ներքին գրոսաշրջության մի քանի ցուցանիշներ
(2001-2003թթ.)**

	2003թ. հունվար դեկտեմբեր	2004թ. առաջին կիսամյակ	2005թ. հունվար դեկտեմբեր	2006թ. հունվար դեկտեմբեր
Ընդամենը գրոսաշրջիկներ	121300	126200	130400	135200
որոնցից ըստ նպատակի՝ գործնական	45.181	25.403	49.199	20.569
հանգստի և ժամանցի	25.516	6.328	28.864	7.190
բուժման	3.491	6920	6005	3079
այլ	47112	87549	46322	104362
այդ թվում այցելել են ՀՀ-ից ԼՂՀ	4520	6280	7520	8250

2003թ. տվյալներով գրոսաշրջությունից ստացված նկատուտը ՀՀ-ում կազմել է շուրջ 200 մլն ԱՄՆ դոլար, որը հանրապետության նույն տարվա ՀՆԱ-ի շուրջ 8.1%-ն է: Միջին վիճակագրական հաշվարկով՝ յուրաքանչյուր գրոսաշրջիկ հանրապետությունում ծախսում է շուրջ 1000 դոլար:

Ուրախալի է, որ տարեցտարի աճելանում է Հայաստանի հետ գրոսաշրջային կապեր ունեցող երկրների թիվը (առևտրի և տնտեսական զարգացման նախարարության տվյալներով՝ այդպիսիք 90-ն են):

Հարապետություն այցելող գրոսաշրջիկները սովորաբար հանգրվանում են մայրաքաղաքում: Այժմ հանրապետության մարզերում արդեն կան գրոսաշրջային 49 հանգրվաններ:

1997 թվականից Հայաստանի Հանրապետությունը Զբոսաշրջության համաշխարհային կազմակերպության անդամ է, որը հնարավորություն է ընձեռում առօրյա օգտագործելու, որպեսզի գրոսաշրջության մեր ազգային արժեքները մատչելի դառնան համաշխարհային հանրությանը: Ըստ այդմ՝ անհրաժեշտ է այդ ոլորտը համապատասխանեցնել միջազգային չափանիշներին և ներդրելով կառավարման ժամանակակից մեթոդներ: Ըստ որում, ձեռնարկված միջոցառումների ու բարեփոխումների նպատակը պետք է լինի այն, որ միջազգային գրոսաշրջության համակարգում ստեղծվի մրցունակ բնագավառ: Դրա համար անհրաժեշտ է, որ հայկական գրոսաշրջային կազմակերպությունները, ընկերությունները, գործակալություններն ունենան ժամանակակից պահանջներին համապատասխան առաջավոր տեխնոլոգիաներ և հմտություններ: Հյուրանոցներում պետք է ներդնել համակարգչային ցանցով դիմավարման ամենաժամանակակից մեթոդներ, ինչը հնարավորություն կընձեռի առանց քաշքշուկների ժամանակին կազմակերպել պատվերների գրանցում, գույքագրում, հաշվառում, հաշվապահական և այլ գործընթացներ:

Հայաստանի Հանրապետությունում գրոսաշրջային արդյունաբերության զարգացման համար անհրաժեշտ է իրականացնել ժազմավարական հետևյալ միջոցառումները.

- Զբաղվող գրոսաշրջության զարգացման բարենպաստ իրավական դաշտ:
- Միջազգային օդային կապերի ծառայությունները կազմակերպել ժամանակակից տրանսպորտի համապատասխան:
- Հանրապետության գրոսաշրջության տնտեսությունը (առավելապես վիճակագրությունը) արդիականացնել՝ օգտագործելով համակարգչային տեխնիկա ու տեխնոլոգիաներ:
- Հանրապետությունում հաճախակի կազմակերպել գրոսաշրջային, արդյունաբերական, գյուղատնտեսական, առևտրային միջազգային ցուցահանդեսներ, տնտեսամտերև հյուրանոցային համալիրներն ու գրոսաշրջության ժամանակակից հանգրվաններ կառուցել միջազգային սպասարկման չափանիշներին համապատասխան:

- Պատրաստել բարձրորակ մասնագետներ, հրատարակել մայրենի լեզվով համապատասխան գրականություն (մեծագրություններ, ձեռնարկներ, դասագրքեր, մեթոդական ցուցումներ), բազմալեզու ուղեցույցներ, մշակել զբոսաշրջության զարգացման համապետական և տարածքային ծրագրեր:
- Միջազգային զբոսաշրջության շուկաներն ուսումնասիրելով՝ ծավալել Հայաստանի Հանրապետությանը վերաբերող գովազդ-տեղեկատվական աշխատանքներ:
- Պետական և մասնավոր ներդրումներն ուղղել հանրապետության տարածքում սիրոված պատմամշարտարապետական նշանի կոթողների վերականգնման, դրանց շրջապատի ու տրանսպորտային ուղիների կարգավորմանը, տեղերում համապատասխան կարճաժամկետ սպասարկման օբյեկտների ստեղծմանը:
- Պետական առանձնահատուկ հոգածություն ցուցաբերել Սևանա լճի բնապահպանական վիճակի կարգավորման, Սևանա ավազանի տարբեր հատվածներում հայկական խոհանոցային կետերի, հայկական հնագույն արհեստի ու արվեստի ցուցադրման մեծ հետաքրքրության արժանի առարկաների, հուշանվերների արտադրության համալիրների կազմակերպման խնդիրներին:
- ՀՀ զբոսաշրջության զարգացման գործին մեծապես կնպաստեն հանրապետության մարդածին ու բնական ռեսուրսները, դրանց վերաբերյալ մատչելի ուղեցույցների, նկարագրող ալբոմների, սկավառակների ստեղծումը, ինչպես նաև համակարգված գործունեությամբ միջազգային զբոսաշրջության համակարգին ինտեգրումը:

Այսպիսով, որպեսզի Հայաստանի Հանրապետությունը դառնա միջազգային զբոսաշրջության գտնկալի տարածաշրջան, անհրաժեշտ է համալիր ձևով գնահատել ու արժեքավորել առկա բնական և մարդածին պաշարները, դրանք մատչելի դարձնել միջազգային շուկային: Իսկ ժամանակակից գիտատեխնիկական մեթոդներով այդ ռեսուրսների անհատումը և օգտագործումը միջազգային զբոսաշրջությունը կդարձնեն հանրապետության ռեսուրսության նկատմի ապահովման կարևոր աղբյուրներից մեկը՝ նպաստելով բնակչության աշխարհաշրջանի հիմնահարցերի լուծմանը:

Резюме

В статье рассматриваются основополагающие концепции развития туризма в республике Армения и НКР, проводится сопоставление темпов изменения различных инфраструктур способствующих развитию туризма, динамика изменения международного и внутреннего туризма до 2006 года в регионах. Даются также и рекомендации, которые способствовали бы максимальному развитию туризма и могли бы стать основой для разработки государственной политики развития туризма в НКР.

Գրականություն

1. Ծ. Հարությունյան- Ձրոսաշրջության ինդուստրիա և աշխարհագրություն, Եր., 2004:
2. Մ. Մելքումյան-Ընդհանուր տնտեսագիտական աշխարհագրություն, Եր., 2004.:
3. Н. И. Кабушкин - Менеджмент туризма, Минск, 2001.
4. С.А.Семенички - Экономика туризма, Минск, 2001.
5. «Հայաստանի Հանրապետության տղիալ-տնտեսական վիճակը 2006թ, հուլիս - հունվար», տեղեկատվական ամսական զեկույց, ՀՀ ԱվԾ, Եր., 2006թ.